

AYVALIK KENT DOKUSUNDA 19. YÜZYIL TİCARİ FAALİYETLERİNİN MEKÂNSAL İZLERİ “DÜKKÂNLAR” *

IN AYVALIK URBAN TEXTURE, SPATIAL TRACES OF 19TH CENTURY TRADE ACTIVITIES “SHOPS” *

Berrin AKIN AKBÜBER**

Öz

Balıkesir'in Ayvalık ilçesi, 19. yüzyılda zeytinyağı - sabun üretimi ve ticaret ağı ile Batı Anadolu kıyılarının en önemli liman yerleşimlerinden biri haline gelmiştir. Aynı zamanda yerleşimin bu yüzyılda oluşmaya başlayan kent dokusunda ise üretim ve ticaret yapıları yerini almaya başlamıştır. Bu yapı gruplarından birini de dükkânlar oluşturmaktadır. Ticari faaliyetlerin gerçekleştiği, kapısı doğrudan sokağa veya çarşı mekânına açılan ticaretin en küçük birimi olan hem de çeşitliliği ve sayı anlamındaki fazlalığı ile kent dokusunun önemli bileşeni ve yerleşimin ekonomik ve sosyal tarihinin de birer göstergesidirler. Çalışma kapsamında, Ayvalık kent merkezinde tespit edilen 60 adet dükkân ele alınmıştır. Liman odaklı bir ticaretin ortaya çıkardığı kentsel planda, dükkânların konumları ve kent planı ile ilişkisi ortaya konulmuştur. Yerleşimde, tek katlı, iki katlı ve konut altı olmak üzere üç ana tipte dükkân görülmektedir. Bu yapıların genelde tek cepheleri sokağa açılmaktadır. Cephe yüzeyine büyük ölçüdeki kapı ve pencereler yerleştirilmiştir. Bu yüzeylerde, kapı ve pencerelerin birbirlerine göre konumları ile oluşturulmuş farklı düzenlemeler görülmektedir. Kimi örneklerde bu cephe düzeninde ve kapı kuruluşlarında Neo Klasik süsleme öğeleri görülmektedir. Cephe düzeni, yapım malzemesi ve süsleme içeriği açısından kent dokusunda diğer yapı gruplarıyla uyum içinde bir görüntü sergilemektedirler. Çalışmanın amacı, 19. yüzyıl ile 20. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenen dükkânları mimari ve üslup açısından değerlendirmek ve Osmanlı İmparatorluğu'nun 19. yüzyıl liman yerleşimlerinde yer alan ticari mekânlarla ilgili bilgi havuzuna Ayvalık'taki bu kültürel miras ile katkı sağlamaktır.

Anahtar Kelimeler: Ayvalık, ticaret yapıları, geç dönem Osmanlı, liman kentleri, 19. yüzyıl

* Bu çalışma 8-10 Kasım 2019 tarihlerinde İzmir'de düzenlenen Iches Uluslararası İnsani Bilimler ve Eğitim Bilimleri Kongresinde sunduğumuz *Ayvalık'ın 19. Yüzyıl Ticaret Faaliyetlerinin Kent Mekânındaki İzleri* “Ticari Yapı Bileşenlerinden Dükkânlar” başlıklı bildirinin genişletilmiş halidir. Daha önce tam metin olarak yayınlanmamıştır.

* This study is the expanded version of the presentation titled *Ayvalık'ın 19. Yüzyıl Ticaret Faaliyetlerinin Kent Mekânındaki İzleri* “Ticari Yapı Bileşenlerinden Dükkânlar”, which I presented at the ICHES-International Humanities and Educational Sciences Congress held in Izmir on 8-10 November 2019. It has not been published as full text before.

** Dr., İzmir Arkas Bilim ve Sanat Merkezi.

ORCID ID: 0000-0002-5006-3523 ♦ E-mail: berrinakins@gmail.com

Abstract

The subject Ayvalık settlement in Balıkesir has become one of the most important port settlements of the Western Anatolian coasts due to olive oil / soap production and trade network in the 19th century. In the same periods, production and trade places that have started to take place in the urban texture of the settlement started to be formed in this century. One of these building groups is also shops. The shops, whose doors open directly to the street or the bazaar and which are the smallest unit of trade, are the most important component of the urban texture and commercial activities because of their diversity and abundance. In addition, they are good indicators of the economic and social history of the settlement. In this study, 60 shops located in the city center of Ayvalık were discussed. In the urban plan created by a port-based trade, the locations of them and their relationship with the city plan were revealed. There are three main types of shops in the settlement; “one-storey, two-storey and, shops under the dwelling”. Single facade of them open directly onto the Street in general. Large doors and windows are placed on the facade surface of them. On these surfaces, different arrangements are created with the positions of the doors and windows relative to each other. In some examples, Neoclassical ornamental elements can be seen in this facade arrangement and door . It seems to be compatible with other building groups in the urban texture in terms of facade layout, construction material and decoration content. The aim of this study is to evaluate the shops that are dated to the first quarter of the 19th century and the first quarter of the 20th century in terms of architecture and style and to contribute to the works related to the commercial places in the 19th century harbor settlements of the Ottoman State with this cultural heritage in Ayvalık.

Keywords: *Ayvalık, commercial structures, late Ottoman Architecture, harbour city, 19th century*

1. Giriş

İnsanoğlu için sürekli bir eylem olan alışveriş, tarihsel süreçte her toplumun kendine özgü sosyal, toplumsal ve ekonomik işleyişiyle farklı biçimlerde ortaya çıkmıştır. Alışveriş eyleminin yaşam alanı olan çarşı ise, bu süreçte değişen, artan gereksinimler adına daha düzenli organize mekân ve yapılar topluluğunu tanımlamış ve kentlerin ayrılmaz bir parçası olmuştur.¹ Ticaretin yapıldığı en küçük birim ise, *dükkân* olarak tanımlanmaktadır. Dükkân; içinde alışveriş başta olmak üzere çeşitli ticaret faaliyetlerinin yapıldığı, kapısı doğrudan çarşıya, caddeye, sokağa veya bir pasaja açılan ve içinde perakende satış veya küçük imalat işleri yapılan yer olup, satış eyleminin sabit ve kapalı bir mekânda yapılmasını sağlayan bir yapı türüdür.²

Düzenli, devamlı ve oturmuş bir ticaretin asıl oluşum alanı şehirlerdir. Ticaret malları, çeşit zenginliği, kalite yüksekliğine ancak kentsel yaşam içinde ulaştığı gibi alıcı ortamı da daha uygun bir gelişme göstermiştir. Bütün bunların yanında önemli diğer bir nokta ise, ticaret yapılarının şehirlerde kurulmuş olması ve aslında bir yerleşim ünite ya da alanın, ticaret yapılarının varlık ve gelişmesi oranında şehir vasfı kazanmış olmasıdır.³ Ticaret ve alışveriş kavramlarının, ekonomik ve sosyal etkenlere bağlı olarak tarihsel süreç içerisindeki değişimi ticaret yapılarının kurgusuna ve kentin dokusunun yansımasıdır.

Eski Yunan kentlerinde, büyük olasılıkla ticaretin yapıldığı ilk kentsel mekânlar olabileceği ileri sürülen agoralarla başlayan serüven, ticaretin gelişmesiyle çarşı alanına ve bu alanın fiziksel mekân çeşitliliğine doğru evrilmiştir. Kentlerin vazgeçilmez bileşenleri olan bu mekânlar, alışveriş eyleminin çeşitli amaçlar için toplanma, diğer kentlilerle sosyal iletişim kurma gibi kentsel işlevlerle birlikte yer aldığı ortamlardır. Bu mekânlarda, kent mekânı ile alışveriş mekânı bütünleşerek, kentin çekirdeğinde yer almış ve çok işlevli bir kamusal mekân oluşturmuştur.⁴ Ticari niteliklerinin dışında, sosyal ve siyasi özelliklere sahip çarşılar, kent hayatı için büyük önem taşımıştır.

Ortaçağ'da Avrupa kentlerindeki meydanlar, genellikle kentin merkezinde, ulaşım akslarının kesişim noktalarında yer alan, ticaretin yoğun olarak yapıldığı mekânlar olmuşlardır.

Kentin farklı akslarının kesiştiği ve insanları bir araya topladığı meydan fikrine karşı Müslüman kentlerinde, avlular etrafında yer alan birimlerden oluşan, dışa kapalı, kervansaray ve han gibi ticaret yapı tipleri gelişim göstermiştir.⁵ İslam şehrindeki cami ve ticaret yapılarının her ikisinin de fonksiyonları gerçek bir işlevlilikle yerine getirmek suretiyle, dengeli bir şekilde aynı çevre içindeki düzenlemelerinin en başarılısı Osmanlı

1 Sayılı, 1992.

2 Hasol, 2005, 160.

3 Cezar, 1985, 17.

4 Birol, 2005.

5 Say 1996.

şehirlerinde uygulandığı ileri sürülmüştür.⁶ Osmanlı kentlerinde, İslam kent yapısının bir yansıması olarak çarşı⁷ ve merkez cami, sokak dokusu içinde organik bir yapıda gelişmiştir. Cami, dini, sosyal ve kültürel yönüyle, dükkân dizileri ise ticari etkinlikleriyle birbirini tamamlayan, destekleyen iki unsur olarak, kent merkezinin sabit göstergesi olmuşlardır.⁸ Osmanlı çarşı dokusu veya daha genel bir anlamda kentin ticari merkezi, dükkânların sıralandığı üstü açık veya kapalı sokaklar (arastalar), arastaların birbirlerine çeşitli şekillerde eklenildiği çarşı ya da kapalı çarşı, bedestenler ve tamamını içeren ticaret bölgesi ve yapı türlerinin bir araya geldiği mekânlar bütünüdür. Bu bütünlüğün oluşumunda, ticari merkezin sayıca en çok ve en küçük birimi olan dükkânların, bedesten ve hanların cephelerini sarmaları ve üstü kapalı veya açık bir sokak etrafında bir araya gelerek arasta ve çarşıları oluşturmaları önemli rol oynamaktadır. Buralarda çeşitli nitelikte imalat ve ticaret bir arada bulunabilmekte, alışverişte perakende ve toptan satış görülebilmektedir⁹

1800'lerin ortalarından itibaren liman şehirlerinde başlayan değişim yavaş yavaş şehir ve çarşı formu ile dükkânların biçimini etkilemiştir¹⁰ Endüstri Devrimi sonrası artan deniz ulaşımı olanakları ile liman kentlerinin ticaret açısından önemlerinin artması, farklı niteliklere sahip kara parçalarını birbirine bağlaması ve hem yerleşme alanı, hem de ticaret alanı olarak kullanılabilir alanlara sahip olmaları liman kentlerini, ticaret kültürünün en hızlı nüfuz ettiği kentler haline getirmiştir¹¹ Bu kentlerde, limanla bütünleşmiş bir kent tasarımı içinde ticaret alanı ve mekânları yerleşmiştir.

Çalışma kapsamında ele alınan 19. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı Anadolu kıyı hattındaki kıyı yerleşimi olan Ayvalık, özellikle 1850 yılından sonra zeytinyağı ve sabun üretimi ve buna bağlı deniz odaklı ticari faaliyetleri ile önemli bir liman kenti haline gelmiştir. Bu değişim ve dönüşümün göstergelerinden biri de limana bağlı odak ve bu odağa bağlı akslar içinde yer alan çarşı ve bu çarşayı oluşturan dükkânlardır.

Ayvalık kent dokusunda üretim ve konut yapıları arasında bir bağ oluşturan dükkânlar, hem sayı hem de çeşitlilik açısından önemli bir yere sahiptirler. Kentin

6 Cezar, 1985, 12.

7 Farsçada üstü kapalı alım-satım yerlerine "bazar" denildiği ve bu deyim batı dillerine geçtiği bilinmektedir. Ancak sonraları bu deyim yerini çarşıya bırakmıştır. Gerek pazar, gerekse çarşı deyimleri yüzyıllar boyu ticaret alanlarının adlandırılmasında kullanılmıştır. Ticaret yerinin adlandırılmasında XV. yüzyıldan beri kullanılan "çarşı"nın eski yazılı biçimi çarsu ve çarşu'dur. XVI. yüzyıl sonlarına kadar "bazar" sözcüğüne daha çok yer verildiği, daha sonra da çarşı sözcüğünün öne geçtiği, her ikisinin arasında nüans farklılığı olduğu belirtilmektedir. (Cezar, 1985, 6; Gündüz, 1988, 17.)

8 Tankut 1970, 778

9 Akar, 2009, 269.

10 Asar, 2011, 17

11 Duman, 2012.

mekânsal gelişimi ve ekonomik faaliyetler arasındaki ilişkinin ortaya konması ve çözümlemesine de olanak sağlayan yapılardır. Aynı zamanda sosyal bir alanın da temsili olan çarşının her dönem dinamik canlı bir alan oluşturması, bu yapılara kentin belleğinin birer parçası olma özelliğini de yüklemektedir. Kentin ekonomik yapısını sunan birer veri olmaları dışında 19. yüzyılın Osmanlı liman kentlerinin ticaret yapıları kaynaklarından birini oluştururlar. Yapıların mimari ve üslup özellikleri döneme ait mimari literatürüne katkı sağlayacak zengin bir içerik sunmaktadır.

2. Ayvalık’ın 19. Yüzyıl Ekonomik Faaliyetlerinin Kent Dokusuna Yansımaları ve Dükânlar

Osmanlı İmparatorluğu’nun kapitalist dünya ekonomisi ile bütünleşmesinde Ege kıyı kentlerinin önemli rol oynadığı belirtilir.¹² İmparatorluk ile İngiltere ve Fransa arasındaki ticaretin yoğun olduğu Batı Anadolu, gerek dışarıya açılabilme olanaklarının diğer bölgelere göre daha fazla oluşu, gerekse bölgede üretilen tarımsal ürünlerin ihraç edilebilme niteliğinin ve para- meta ilişkilerinin diğer bölgelere oranla daha iyi durumda olması bölgenin çabuk gelişmesine neden olmuştur. Bu açıdan Osmanlı İmparatorluğu’nun dünya ekonomisine katılması temel olarak Batı Anadolu ve Balkanlardaki tarımsal üretim faaliyetlerinin ticaret yoluyla özellikle merkez bölgelerdeki üretim ve tüketim faaliyetlerine bağlanmasıyla gerçekleşmiştir. İzmir’in gelişmesi Manisa ve diğer Batı Anadolu kent ve kasabalarının iktisadi ve ticari işleyişini de değiştirmiştir¹³ İzmir odaklı gelişimin etki ettiği Batı Anadolu yerleşimlerden biri de çalışma alanımızı oluşturan Ayvalık’tır.

1770’lere kadar küçük bir kıyı kasabası olarak kabul edilen¹⁴ Ayvalık yerleşimi, 1770 yılından sonra hızlı bir gelişim göstermiştir. Bu tarihten sonra ekonomik faaliyetleri ve nüfus hareketleri artmaya başlamış, yerleşimde sivil ve dini mimari içeriği ile yeni bir kent dokusu oluşmaya başlamıştır. 18. yüzyılın II. yarısında başlayan bu gelişim, kentin tarihine yönelik bazı kaynaklarda yerleşime *Otonomi* (yarı özerklik) fermanının verilmesiyle ilişkilendirilmiştir. Ayvalık tarihi üzerine yazılmış ve kısmen çevirisi yapılmış olan Yunanlı yazar Yorgo Sakkari’nin *Ayvalık Tarihi* ile ilgili kitabında, “1773 yılında Papaz İkonomos’un girişimleriyle Ayvalık’a yarı özerklik, yani Otonomi belgesi verildiği, bu sayede Türk nüfusun sadece memur düzeyinde kaldığı, birtakım ayrıcalıklara sahip bir yerleşim olduğu” belirtilmektedir.¹⁵ Kent tarihine yönelik ilk çalışmalarda bu yayının referans alınması kent tarihi ile ilgili çalışmaları uzun bir süre yönlendirmiştir.

12 Yılmaz ve Kuyulu, 1997, 273.

13 Faroqhi, 2004, 601.

14 Arıkan, 1988, 583; Bayraktar, 2002, 12-13.

15 Yerleşime özerklik fermanı verildiği ile ilgili ile bilgi Yorgo Sakkari’nin *Ayvalık Tarihi* adlı çalışmasında geçmektedir. Bu çalışma 1920’de Yunanca olarak yayınlanmıştır. Bu kitabın bir bölümü Macit Uygur tarafından Türkçe’ye çevrilmiş fakat yayınlanmamıştır. 1948 yılında Hıfzı Erim’in *Ayvalık Tarihi* adlı çalışmasında I.ve II. bölümlerde bu kitabın çevirileri yer almıştır. (Erim, 1948, 18-22.)

Fakat tüm bu süreci tarihsel bir zeminde değerlendiren çalışmalar ise, öncelikle, iddia edilen bu fermanla ilgili herhangi bir tarihi kayıt ve belge bulunmadığını, fermanının verildiği iddia edilen tarihle, bu fermanı verdirdiği öne sürülen Cezayirli Hasan Paşa'nın sadrazamlığa geliş tarihinin birbirini tutmadığını belirtilmekte; Ayvalık'ın gelişim olanaklarını dönemin ekonomik ve siyasi koşulları ile bağlantı kurarak anlaşılması gerekliliğini vurgulamaktadırlar.¹⁶

18. yüzyıl sonlarına kadar Batı Anadolu kıyı hattında küçük bir kıyı yerleşimi olan ve nüfusu Rumlardan oluşan Ayvalık yerleşiminin ekonomik ve kent ölçekli gelişimine etki eden süreç, Küçük Kaynarca Antlaşması (1774) ile başlamış¹⁷ ve yine Osmanlı İmparatorluğu'nun iktisadi şartlarının zorluğundan yaralanılarak imzalanan *Ticaret Antlaşmaları* ile devam etmiştir.¹⁸

Avrupa pazarlarında Osmanlı tarım ürünlerine karşı artan talepler, zeytin gibi ekonomik değeri olan tarım ürününü yabancı yatırımcıların gözünde önemini arttırmıştır. Özellikle Midilli'den gelen Rumların da katkılarıyla ihracat potansiyeli büyük olan zeytinyağı ve sabun üretiminde ve ticaretinde geniş açılımlar sağlanmıştır.¹⁹ Ayvalık, 1770–1821 ile 1850–1912 yılları arasında zeytinyağı, sabun ve dericilik gibi sektörlerde önemli bir üretim merkezi haline gelmiş ve sanayiye bağlı oluşan uluslararası bir ticaret ağına sahip olmuştur. Bu süreçte, yerleşimin Batı Anadolu kıyı hattında İzmir'den sonraki en önemli liman kentlerinden biri haline gelmesi, bölgenin bir çekim merkezi haline gelmesine, iş olanaklarının artmasına ve böylelikle Midilli başta olmak üzere, Ege Adaları, Anadolu ve Mora içlerinden Rumların Ayvalık'a yerleşmelerine neden olmuştur.²⁰ 1818 ile 1914 yılları arasında ait nüfus verileri²¹ yaklaşık yüzyıl boyunca Ayvalık'taki Rum nüfusunun ortalama 20.000 civarında olduğunu göstermektedir. Artan ekonomik

16 İlgili çalışmalar için bkz. Arıkan, 1988; Bayraktar, 2002; Terzibaşoğlu, 2009.

17 Küçük Kaynarca Antlaşması imparatorluğun ekonomik olduğu kadar siyasi yaşamında vazgeçilmez olmayan bir dönemi başlatmıştır. Bu antlaşma ile Müslüman olmayan tebâ bir takım muafiyetler elde etmiş, gayrimüslim tacirler, Avrupalı tacirlerin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki acenteleri haline gelmeye başlamıştır. Mevcut koşullar gereği kimi tavizlerin verilmek zorunda kaldığı bu dönemde, batının içyapıya müdahale hakkı elde ettiği, gayrimüslimleri ekonomiyi güçlendirmek adına bir çıkış yolu görülmesiyle, gayrimüslimleri devletin içinde daha belirgin özneler haline geldikleri bir süreç işlemiştir. Bozkurt, 1996, 42, Cezar, 1994, 2685.

18 1838 yılında İngiltere ile Balta Limanı Antlaşması ve benzer içerikle diğer batılı devletlerle gerçekleştirilen bu antlaşmalar gümrük vergilerine ihracat ve ithalata yeni düzenlemeler getirmiştir. Osmanlı ticaret rejimini değiştiren ve yabancı tüccarlara konulan sınırlamaları ortadan kaldırmıştır. Ticaret Antlaşmaları ve sonuçları için bkz., Baskıcı 2004; Genç, 1989; İnan 1983; Kütükoğlu, 1974., 406; Pamuk, 2005; Yücekök, 1968.

19 Arıkan, 2006, 6.

20 Terzibaşoğlu, 2009, 289; Arıkan, 2006, 6.

21 Nüfus verileri için, Erim, 1948, 18-22, Mutaf, 1995, 23, 25, Nakracas, 2005, 113; Psarros, 2004, 4-5; Sakin, 2008, 261; Selvi, 2001, 843; Servet-i Funün Dergisi, 1892, 361.

faaliyetlerinin yanı sıra kuruluşundan beri süregelen kaçakçılık,²² yerleşimdeki Rumların ekonomik açıdan güçlenmesinin neden olmuştur. Sanayi ve deniz ticareti faaliyetlerinin şekillendirdiği ekonomik yapı, üretim ilişkileri, Ayvalık’ın nüfus hareketlerine, kent dokusu ile mekân kurgusunun oluşumuna ve yapı çeşitliliğine etki etmiştir.

Ayvalık’ın özellikle ekonomik açıdan güçlenmeye başladığı 1850’lerden sonraki dönemi aktaran belgeler, yerleşimin kentsel dokusunda endüstri ve ticaret yapılarından, konut mimarisine, dini yapılardan konsolosluklara, hastane okul gibi kurum yapılarına kadar farklı işlev ve biçimlere sahip mimari içeriğin bulunduğunu ortaya koymaktadırlar. Bu belgelerden 1896 tarihli Malûmat Dergisi’nin 51.sayısında, Ayvalık’ın kent dokusundaki mimari içerik şu şekilde aktarılmıştır:

“Yerleşimde, 11 mahalle, 1 cami, 12 kilise, 14 manastır, 25 yel değirmeni, 3 lokanta, 1 gazoz fabrikası, 3 han, 4 gazino, 40 meyhane, 7 zeytinyağı ve dakik fabrikası, 46 fırın, 1 kiraathane, 950 dükkân, 4810 hane 1gaz deposu, 1 hükümet konağı ve 1 belediye dairesi, 1 Diyyun-ı Umumiye 1 liman, 1 karantinane, 1 askeri hastane, 3 askeri karakol, 1 telgrafhane, 1 reji idaresi, 1 boğaz ve kanal idaresi, ve 1 gureba hastanesi vardır. Yerleşime saat uzaklıkta ve sahilde Sarımsak denilen yerde 9 adet taş ocağı olup, çıkarılan taşlar binalarda kullanılmakta bir bölümü de civara satılmaktadır. 14 kadar kiremit ve tuğla, 7 adet de testi ve bardak ocağı bulunup ürettiği rakı ve şarap pek ünlüdür, önemli miktarlarda başka yerlere satılır.”

Ayvalık’ın 19. yüzyıl tarihine yönelik kaynaklarda da belirtilen yapı grubundan biri de dükkânlardır. Dükkânların hem sayı olarak fazlalığı, hem çarşı dokusunun temel bileşeni olarak kent dokusundaki konumları hem de dönemin mimari programının taşıyıcıları olmaları değerlendirmelerini önemli kılar.

Kent dokusunda, konut mimarisinden sonraki en kalabalık yapı grubunu oluşturan dükkânlar, sanayi ve ticaret faaliyetleriyle hareketli liman yerleşimlerinden biri haline gelen Ayvalık’ın, ticaret potansiyelinin değerlendirilmesine ve kentin mimari kimliğinin okunmasına olanak veren yapılardır. Bu yapılar, yoğun olarak yerleşim üretim faaliyetlerinin de gerçekleştiği liman ve liman ardı diye tanımlan bölgesinde ya da mahalle ölçeğinde ana caddelerin üzerinde yer almışlardır (**Fot. 1-2**).

1891, 1893, 1895, 1896, 1913 ve 1914 yıllarına ait Fransız Şark Yıllıkları içinde Ayvalık’ın ekonomik faaliyetlerine ve ticari hayatına yönelik bilgiler yer almakta, yerleşimdeki kuyumcu, kunduracı, terzi, boyacı gibi zanaatçıların ve eczacıların isimleri verilmektedir. Esnaf bilgilerini içeren bu veriler, aynı zamanda mevcut dükkânların faaliyet alanları ile ilgili bilgiye de ulaştırabilmektedir.²³ Şark Yıllıkları dışında, Ayvalık’taki dükkânların sayıları ile ilgili kayıtlar da mevcuttur.

22 Arıkan, 2011, 174.

23 Köksal, 2017.

3. Ayvalık Kent Dokusundaki Dükkânlar

Çarşı dokusunun en küçük birimi olan bölüntüsüz, kare ya da kareye yakın dikdörtgen planlamaya sahip dükkânların kapısı doğrudan caddeye, sokağa açılmaktadır. Dar ve küçük iç mekânların asma katlarla kullanım alanı genişletilmeye çalışmıştır. Düz ya da beşik çatılıdır. Sokakta bitişik nizam ve köşe olmak üzere iki parsel üzerinde konumlanmışlardır. Sokağın iki yanına yaslanmış, bitişik nizamda yapının sadece ön cephesi kullanıma uygundur. Köşe parsel dükkânların yan cepheleri de kullanıma uygun tasarlanmış olabilmektedir. Ayvalık kent dokusunda yer alan dükkânlar, üç ana tipoloji sunmaktadırlar. Bu ana tipolojiler kendi içinde ara tiplere sahiptirler.

A. Tek Katlı Dükkânlar: İki farklı düzende görülürler:

A.1. Tek Yapıdan Oluşmuş Tek Katlı Dükkânlar: Bitişik nizamda iki yanı başka bir yapı (dükkân, depo, konut vb) ile sınırlandırılmış ya da köşe parsel bir tarafı sınırlandırılmış tek katlı dükkânlardır (*Fot. 3*).

A.2. Aynı Yapı Kütesine Ait Bitişik Tek Katlı Dükkânlar: Aynı yapı kütesine ait, bitişik şekilde ikili üçlü şekillerde sıralanmış dükkânlardır. Genelde cephe düzeninde yan yana dizili tüm bu dükkânların aynı biçimdeki cephe kurgusu, tek bir cephe gibi görünmelerine neden olmuştur (*Fot. 4*).

B. İki Katlı Dükkânlar: Liman odaklı deniz ticaretinin gerçekleştirildiği yerleşimde bu dükkân tipleri önemli, ağırlıklı olarak ihracat ve ithalatın gerçekleştiği en hareketli ticaret bölgesi olan liman ve ard bölgesinde yer almaktadırlar. Yapıların alt katları satış amaçlı, üst katları ise ofis, büro ya da depo amaçlı kullanılmaktadır. Yerleşimde ithalat ve ihracatın yoğunluğu, genelde limana yakın bölgedeki bu yapıların iki katlı dükkânların hem iç mekânlarının daha geniş olmasına hem de üst katlarının depo ve ofis gibi kullanılmasına imkân veren bir tasarıma Katlar arasında mimari bir bütünlük vardır (*Fot. 5*).

C. Konut Altı Dükkânlar: Yerleşimde görülen diğer bir dükkân düzenlemesi dar parsel ve kalabalık nüfus gibi faktörlerden dolayı, bağımsız ticari yapı alanının ihtiyaca karşılık verememesinden kaynaklı konut altının dükkân olarak düzenlendiği yapılardır. Bu yapıların büyük bir bölümünde dükkân ve depo işlevinin genelde beraber yürütüldüğü düşünülmektedir. Bu dükkânlar konutun alt katının ihtiyaca göre sonradan dükkâna dönüştürmesiyle ortaya çıkmayıp, ilk aşamada zemin katı dükkân olarak planlanmış yapılardır. Zemin kattaki cephe düzeni konutun girişinden bağımsız büyük ve geniş ölçekli, pencere ve kapı düzeninden meydana gelmiştir. Bu görüntüleriyle bağımsız dükkân yapıları aynı özelliklere sahiptir. Konuta giriş kapısı yan cepheye kaymıştır (*Fot. 6*).

Fot. 3: A.1 Tip Dükkan Örneği

Fot. 4: A.2 Tip Dükkan Örneği

Fot. 5: İki Katlı Dükkan Örneği

Fot. 6: Konut Altı Dükkan Örneği

Giriş cepheleri, zeminden bir ya da birkaç basamakla yükseltilmiştir. Bu kot farkı, hem olası su basmalarına karşı bir önlem oluşturmuş, hem de sokak ile cephe yüzeyinin birbirinden ayrışmasını sağlamıştır.

Cepheler, kapı ve pencerelerin düzeni ile oluşturulmuştur. Bu öğeler, özellikle giriş cephesinin neredeyse tamamını kaplamıştır. Büyük ve geniş ölçülerde tutulmuş kapı ve pencereler ile gerçekleştirilen bu düzen, cephelerdeki duvar yüzeyini azaltmış, iç mekânın görülmesi ve iç mekâna ışık alabilmesine olanak sağlamıştır.

Kapı ve pencereler, taş sövelerle çevrelenmiş ve üstten kemer ya da lento ile kuşatılmışlardır. Kemerli düzenlemelerde kemer alınlığının yüzeyine, kemersiz kuruluşlarda ise lento üzerine aydınlık pencereleri yerleştirilmiştir. Ayrıca cephelerde dikkati çeken bir diğer unsur ise, dükânları yağmur ve güneş gibi hava etkilerinden koruyan metal saçak kullanımıdır.

Giriş cephelerinin karakterine etki eden bir diğer unsur da alınlıklı düzenlemelerdir. İkizkenar üçgen biçimdeki düzenlemelerde genellikle alınlık kenarları yüzeyden hafif dışarı taşıntı yapacak şekilde tek ya da çift sıra silmelerle kuşatılmıştır. (Fot. 8)

Kent dokusunda dükânların giriş cephelerinde çeşitli düzenlemelerin olması, bir cephe tipolojisi ortaya çıkarmıştır. Bu tipolojik çalışmanın üst başlığını, kapı ve pencerelerin cepheye simetrik ya da asimetrik yerleştirilmesi oluşturur. Bu ayrımın içinde yer alan alt başlıkların oluşturulmasına ise kapı ve pencerelerin birbirlerine göre konumu, sayısı, alınlık kullanılıp kullanılması etki etmiştir. Çalışma kapsamında giriş cephesinde en yaygın olarak kullanılan iki düzenleme ve bu düzenlemelerin alt başlıklarından oluşmuş tipolojik yaklaşım şu şekildedir:

Fot. 7: Kapı ve Pencere Düzeni

Fot. 8: Alınlıklı Cephe Düzeni

A. Simetrik Düzen: Kapı ve pencerelerin, biçim ve konum olarak belli düzene göre yerleştirildiği simetrik görüntüdeki cephelerdir. Bu düzenin çeşitli uygulamaları bulunmaktadır.

A.1. Eksende kapı, kapının yanında birer pencere alınlıksız düzen

A.2. Eksende kapı, kapının yanında birer pencere alınlıklı düzen

A.3. Eksende kapı, kapının yanında ikişer pencere alınlıksız düzen

A.4. Eksende iki kapı, kapının her iki yanında birer pencere alınlıksız düzen

A.5. Kapı ve pencereli sıralı düzen: Genelde kapı ve pencereler aynı biçim ve ölçülere sahiptirler.

B. Asimetrik Düzen: Bu cephelerde pencerelerin kapıya göre düzeninde simetrik olmayan bir yerleştirme söz konusudur. Bu düzenin alt grupları vardır.

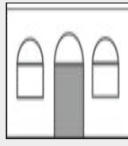

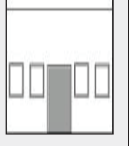
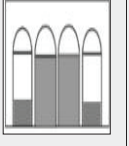

B.1. Kapı ekseninin yanında, iki pencereli alınlıksız düzen

B.2. Kapı ekseninin solunda iki, sağında bir pencere alınlıksız düzen

B.3. Yan yana iki kapı, iki pencereli alınlıklı düzen.

Bu cephe tipleri **Tablo 2** ve **Fot. 9**'da gösterilmiştir.

Tablo 2: Ayvalık Dükkânlarında Görülen Cephe Tipleri

A. Simetrik Düzen				
				
A.1	A.2	A.3	A.4	A.5
B. Asimetrik Düzen				
				
B.1	B.2.	B.3.		

Genelde bitişik nizam bir konuma sahip dükkânlarda yan ve arka cephelerin açıklığı çok az görülmektedir. Köşe parsel dükkânların bazılarında yan ya da arka cephe mevcuttur. Bu cephelerde pencere açıklığı görülmektedir.

A.1. Tipi Simetrik Düzen (a)

A.2. Tipi Simetrik Düzen (b)

A.3. Tipi Simetrik Düzen (c)

A.4. Tipi Simetrik Düzen (d)

A.5. Tipi Simetrik Düzen (e)

B.1. Tipi Asimetrik Düzen (f)

B.2. Tipi Asimetrik Düzen (g)

B.3. Tipi Asimetrik Düzen (h)

Fot. 9: (a/b/c/d/e/f/g/h) Dükânlarda Görülen Cephe Tipleri

Cephe düzeninde yer alan ve cephe düzenini etkileyen başlıca öğeler olan kapı ve pencereler, biçim, kompozisyon ve oran açısından çok benzer bir kurguda ele alınmışlardır.

Giriş derinliği az bir niş içersine yerleştirilmiş kapı ve pencereler, taş söve ile çevrelenmiş, lento ya da kemerle sınırlandırılmışlardır. Tüm söve, kemer ve lento kuruluşlarındaki malzemede genel eğilimin sarımsak taşının kullanılması yönünde olması kapı nişlerini daha belirgin hale getirmiştir. Lento ile düzenlenmiş kapılarda, lento üzerindeki yüzeye taş söve ile çevrelenmiş aydınlık pencereleri yerleştirilmiştir (Fot. 10 a/b). Diğer bir düzenleme kemerli kapı kuruluşlarıdır (Fot.11a/b). Basık veya yuvarlak kemerin kullanıldığı örneklerde lento düzeninde olduğu gibi kemer alınlığının da yüzeylerinde aydınlık penceresi bulunmaktadır.

Yapıların pencere kuruluşlarında da, lentolu ya da kemerli olmak üzere iki düzenleme görülmektedir (Fot.12a/b). Pencerelerin, kapılarla biçim ve kompozisyon açısından benzerliği dışında birbirlerine yakın ölçülerde yapılmış olmaları, cephenin duvar görüntüsünden arınmasına yol açmıştır. Bu görünüşleri ile bu kapı ve pencerelerin cam açıklıkları cepheyi vitrine dönüştürmüştür. Bu tasarım, iç mekândaki ürünleri dışarıya daha rahat sunabilme olanağı sağlanmakta ve iç mekânın ferah ve aydınlık olması gibi teknik bir sorunun da çözümüne katkıda bulunmaktadır.

◀ ▶
Fot. 10 (a / b):
Lentolu Kapı
Kuruluşları

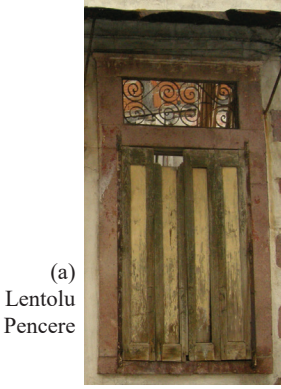

Aydınlık penceresindeki demir örgü şebekeler, yatay, dikey ya da diyagonal geçmeler, dekoratif parmaklıklar, çapraz örgüler uçları kıvrımlı şekilli düzenlemeleriyle, kapı estetiğinin artmasında önemli rol oynamışlardır (Fot. 13 a/b).

Pencerelerde iki kanatlı ahşap ve demir kepenkler kullanımı yaygındır. Genellikle bu kanatlar, söve boşluğunun önüne çıkıntı yapacak şekilde oluşturulmuş pencere denizliğinin üzerine oturtulmuşlardır. Kanatlar iki yana açıldığı zaman da, bu alan ürün koymak ve sergilemek için değerlendirilmiştir (Fot. 14 a/b).

Fot. 11 (a / b): Kemerli Kapı Kuruluşları

(a)
Lentolu
Pencere

◀ ▶
**Fot. 12 (a / b):
Pencere Formları**

(b)
Kemerli
Pencere

a

◀ ▶
**Fot. 13 (a / b):
Aydınlık
Pencelerinde
Kullanılan Demir
Örgü Şebekeler**

b

a

◀ ▶
**Fot. 14 (a / b):
Pencere Denizliği
ve Kepenkler**

b

Metal saçak adı altında değerlendirilen ve giriş cephesine yerleştirilen bu öğeler, sokağa doğru çıkmalar şeklinde düzenlenmişlerdir. Genelde bakır, çinko gibi metal malzemeden yapılan bu öğeler, yağmur ve güneş gibi hava etkilerinden korunma amaçlı yapılmıştır. Yapıların büyük bölümünde orijinallikini korumuş şekliyle günümüze ulaşmışlardır (Fot. 15 a/b).

▲
◀ Fot. 15 (a / b):
Metal Saçak Altları

Yapı malzemesi yığma taş olan dükkânların, beden duvarları düzgün kesme taş, moloz taş, kaba yonu taş duvar şeklindeki duvar örgülerine sahiptir. Yapıların beden duvarları, kapı, pencere kuruluşlarının söve, lento ve kemerlerinde yöreye özgü kırmızı-kahverengi tonlarına sahip sarımsak taşı kullanılmıştır. Islakken kırmızımsı renkte olan zamanla rengi koyulaşan sarımsak taşı, su emme kapasitesi yüksek olmasından dolayı kolay işlenebilen, kuruduktan sonra sert ve dayanıklı bir malzeme olma özelliğine sahiptir²⁴ (Fot. 16 a/b).

◀ ▶
Fot. 16 (a / b):
Sarımsak Taşı
ve Cepheye
Kullanımı

Ahşap malzeme ise, yapıların kapı ve pencere kanatlarında ve iç mekânların zemin, tavan ve çatı sisteminde kullanılmıştır. Demir malzeme, kapı ve pencere örgü şebekelerinde ve kanatlarında kullanılmıştır (Fot. 17 a/b).

24 Yöreye özgü bir malzeme olan, dokusu sarımsak damarlarına benzediği için "Sarımsak Taşı" diye bilinen bu taş, volkanik bir taş grubuna giren *ignimbiritir*. (Akyürek, 1978, 23; Akyürek, 1978, 23.)

Yapıların cephe düzenlerindeki süsleme unsurları kent dokusundaki diğer yapı gruplarında da olduğu gibi Neo Klasik süsleme programı içinde değerlendirilebilecek bir içeriğe sahiptirler. Cephe düzeninde karşımıza çıkan bu süsleme içerikleri, ticari yapı kimliği ile toplumsal alanla ilişki halinde olan bu yapıların görsel etkisinin artmasına katkıda bulunmuştur.

Çalışma kapsamında giriş cephe düzeninde ve cephe öğelerinde tespit edilen Neo Klasik süsleme unsurları ve süsleme içeriğini oluşturacak diğer başlıklar şu şekilde sıralanabilir:

- İyon ya da akantus başlıklı sütunlar (Fot. 18 a/b).
- Kemer kilit taşlarındaki yaprak motifleri (Fot. 18 c/d/e/f).
- Aydınlık pencerelerindeki örgü şebekeler (Fot. 18 g/h).
- Kesme taşların düzgün ve geometrik bir kompozisyonda dizimiyle oluşturulmuş köşe silmeleri (Fot.18 ı/j).

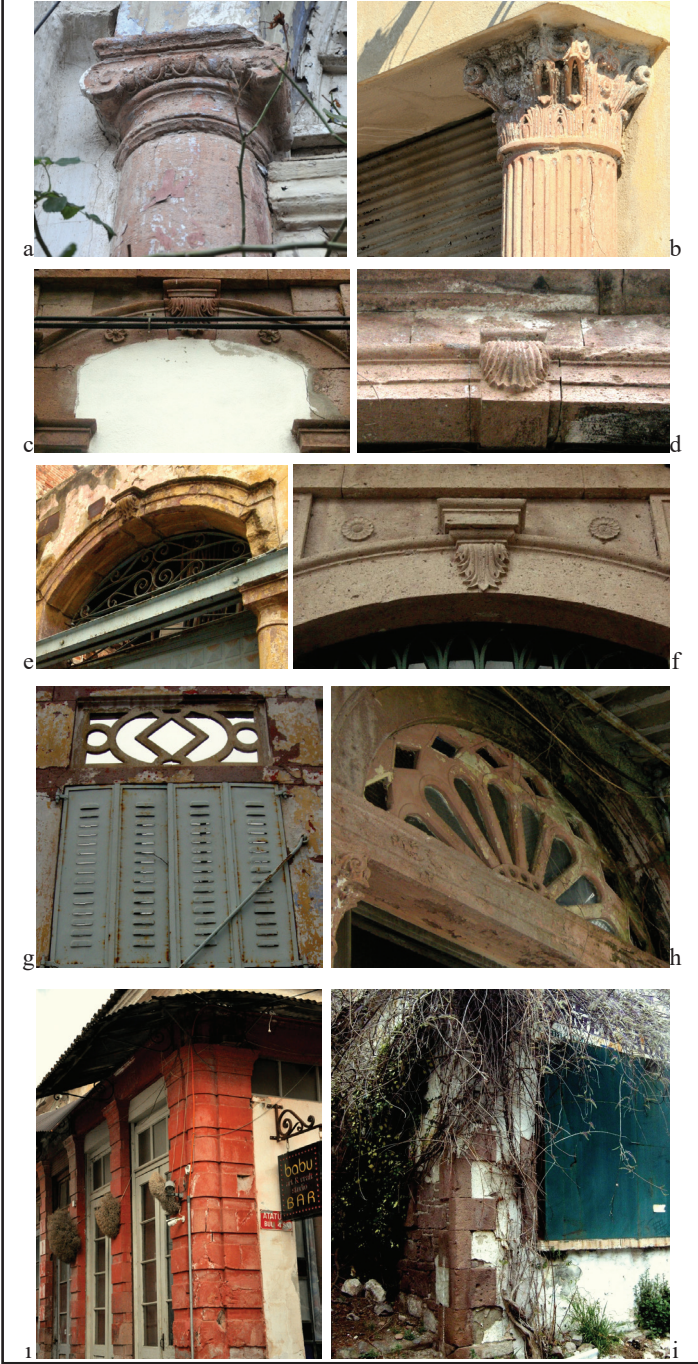
▲ ▼ Fot. 17 (a / b): Ahşap ve Demir Malzeme Kullanımı

4. Değerlendirme ve Sonuç

Ayvalık'ın 19. yüzyıl kent dokusu, Osmanlı İmparatorluğu'nun sanayi ve ticaret faaliyetleriyle şekillenen liman kentlerinin fiziksel yapısındaki değişimi ve kentin mimari kurgusundaki içeriği değerlendirebilme adına önemli kaynaklardan biridir. Bu kurgu yerleşimde 1850'li yıllardan itibaren artan zeytinyağı ve sabun üretiminin gerçekleştirildiği fabrika ve atölye yapılarının, nakliye, ulaşılabilirlik ve atık gibi olanaklardan dolayı kıyı hattına inşa edilmesine, ürünlerin ticaretinin de deniz yoluyla yapılmasına yönelik liman odaklı bir kent planını ortaya çıkarmıştır. Kıyı bölgesinin mekânsal kurgusunda yerleşim alanları ile kıyı bölgesi sınırları ayrılmaya çalışılmıştır. Kıyı bölgesi de kendi arasında alanlara ayrılmış olup bu alanların birbirleriyle bağlantılı şekilde yerleştirildiği görülmektedir. Depolama amaçlı ve yerel ürünün işlendiği atölyeler ve fabrikaların oluşturduğu kıyı hattının ardından ve ticari faaliyetlerinin yoğunluğuna bağlı olarak kent merkezinin kıyıya kaymasından dolayı dükkanlar, otel, gazino, kahvehane gibi sosyal mekânlar ile finans yapıları bu liman aksında konumlandırılmışlardır.

Ticaretin gerçekleştiği en küçük birim olan dükkanlar da Ayvalık'ın 19 yüzyıl liman odaklı bu kent planında hem sayı hem de mimari çeşitlilik açısından önemli bir yapı grubunu oluşturmaktadırlar. Dini bir merkez ile bağlantılı sokak ile, bir sokağın iki tarafında açık olarak ya da bir sokak ağı ile arasta, han ve bedesten gibi ticari binalarda kapalı olarak da yer alan dükkanlardan oluşan geleneksel çarşı formunun dışında liman yerleşimlerindeki genel eğilim gibi Ayvalık'taki çarşı alanı ve dükkanlar, liman odaklı bir yayılma göstererek öncelikle liman ve liman ardı alanlarında daha sonra kıyıya

Fot. 18:
Cephe
Düzeninde
Görülen
Süsleme Öğeleri

paralel kademeli olarak yerleştirilmiş ana caddeler²⁵ üzerinde yer almıştır. Üretim ve satış koşullarının değişmesi dükkân boyutlarını ve biçimlenmesini etkilemiş, dükkânların cepheleri önem kazanmaya başlamış ve dükkân formları da geleneksel dükkân anlayışının dışına çıkmıştır.

Ayvalık kent dokusunda dükkân sayılarını veren kaynakların tarihlerinin birbirine çok yakın olmakla birlikte, içerikte sunulan dükkân sayıları ile ilgili farklılığın temel sebebinin, ilgili çalışmalarda yapıların işlevlerine göre ayırımının net olarak belirlenememesidir. (Bkz. Tablo 1) Bu çalışmalarda öncelikle dükkân olarak tanımlanan yapıların, depolarla ve sosyal mekân yapısı olan kahvehane, lokanta gibi yapı grupları ile ayırımının çok net yapılamamıştır. Bu yüzden çalışmalarda farklı sayıların oluşmasının sebebinin bu ayırımlarında net yapılamadığı sonucundan yola çıkılarak, 19. yüzyılın dükkân sayıları ile ilgili ortalama bir değerler alınarak yaklaşık 500 dükkân sayısı olduğu tahmin edilmektedir. Bu sayı bile, yerleşimin hareketli ticaret hayatını dükkânlar üzerinden sunabilmekte ve onların kent dokusuna hâkim yapı gruplarından biri olduğunu ortaya koymaktadır.

Çalışma kapsamında dükkânlar ile kent dokusunda bu yapı grubuyla karıştırılması mümkün olan yapı gruplarının (depo, kahvehane vb) ayırım noktaları belirlenmeye çalışılmış ve dükkânlara yönelik bir tipolojik yaklaşım ortaya konulmuştur. Bu amaçla, dönemin dükkân yapıları üzerine literatür taranmış, kent dokusunda işlevini dükkân olarak sürdüren yapılar incelenmiştir. Ayrıca 19. yüzyıl Ayvalık yapıları ile benzer özellikler sunan Ayvalık’ın yakın çevresindeki benzer niteliklere sahip Edremit, Burhaniye, Çanakkale, İzmir, Urla, Çeşme, Foça ve Midilli Adası yerleşimlerindeki dükkân olarak tanımlanan yapılar ele alınmıştır. Bu değerlendirmeler sonucunda dükkân tipolojisinin oluşturulmasında vitrin açıklığı gibi ele alınan büyük kapı ve pencere ile oluşturulmuş cephe düzeni esas alınmıştır. Daha kapalı bir cephe düzenine sahip depolarla ayırımı bu şekilde yapılabilmektedir. Depolardan ayrılması noktasında çok belirgin bir özellik olan dükkân cephelerinin, kahvehane gazino sosyal mekânların cepheleri ile çok benzer özellikler sunması bir başka ayırım ölçütü ortaya çıkarmıştır. Sosyal mekânların cephe kuruluşu açısından daha geniş ve yüksek tutulması, tek bir yapı kuruluşu şeklinde düzenlenmeleri ve son olarak bu yapıların iç mekânlarının daha geniş olması, onları dükkânlardan ayıran farklılıklar olarak tespit edilmiştir. Çalışmada ortaya konulmaya çalışılan tipolojik yaklaşıma rağmen, kent dokusundaki ticaret yapılarının büyük bir çoğunluğunun yapıldığı dönemdeki işlevine dair bir kaynağın olmaması ve tarihsel süreçte değişen koşullarla yapıların farklı amaçlarda kullanımına yönelik düzenlemeler yapılması bazı dükkân yapılarının sınıflandırılmasında yine de bir zorluk çıkarmıştır. Tüm bu süreç sonunda Ayvalık kent dokusunda günümüze ulaşabilen 60 dükkân tespit edilmiştir.

Konut ile üretim alanı arasında ilişkiyi kurabilen bu yapılar sokak dokusu ile uyumlu bir biçimde ve yerleşimdeki diğer yapı grupları ile mimari bir bütünlük içinde

²⁵ Dükkânların ağırlıklı olarak sıralandığı bu caddelerin günümüz şehir planında isimleri Barbaros, 13 Nisan, Cumhuriyet ve Fethiye Caddesi olarak geçmektedir.

şekillenmişlerdir. Dükkânların, cephe yüzeylerini çoğu örnekte geniş ve pencere ve kapı kuruluşları kaplamıştır. Giriş cephelerinde pencere ve kapıların simetrik düzeni ile alınlık, kemer ve sütun gibi öğelerin bulunup bulunmaması etki etmiştir. Yapıların giriş kapılarında kemer ve sütun kullanıma göre çeşitlenen üç düzenleme görülmektedir. Dikdörtgen biçimli pencereler en az giriş kapıları kadar büyük ve geniş ölçekli boyutlara sahiptir. Bu pencere kuruluşları genelde kemerle kuşatılıp yükselici karakteri daha da vurgulanmıştır. Alıcının mallara kolayca erişmesini sağlamak ve aynı zamanda zanaatkarların çalışmasını gösterme isteği, işyerlerini dışa dönüklüğe yönelmiş olması pencerelerin ve vitrin açıklığı gibi büyük bir biçimde tasarlanmasına yol açmıştır.

Kent dokusundaki konut, üretim, dini yapılarda olduğu gibi dükkânların da giriş kapılarının bazıları üzerinde bulunan tarih levhaları yerleşimin ekonomik açıdan büyük bir gelişme gösterdiği 1850 yılından 1912 yılına kadar olan bir dönemi göstermektedir. Yerleşimin ilgili dönemde ekonomik faaliyetlerinin artması, kent dokusuna ve yapı çeşitliliğine etki etmiş yapıların farklı işlevlerine rağmen ortak bir üslubu ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle dükkânların da kent dokusundaki diğer yapılarla işlevsel farklılıklarından kaynaklanabilen özellikler dışında, cephe düzeni, kapı formları malzeme ve süsleme öğeleri açısından uyumlu yapılar olduğu belirtilebilir.

Cephe düzeni, kapı ve pencerelerin formları dışında dükkânların, kent dokusundaki diğer yapı gruplarıyla benzer bir mimari kimliğe sahip olmasının en önemli etkenlerinden birini de yapı malzemesinde, söve, kemer ve lento kuruluşlarında sarımsak taşının kullanılması oluşturmaktadır. Yöreye özgü taş ocaklarından temin edilen bu taşın ıslakken kolay işlenebilen bir taş olması, kapılarda süsleme içeriğinin de ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır.

Cephe düzeninde, sütun plasterlerin ya da köşe silmelerinin iyon ve akantus başlıkları, kemer kilit taşlarındaki bitkisel yaprak motifleri gibi Neo Klasik üslubun izlerini taşıyan dekoratif öğeler kent dokusundaki özellikle evler, kiliseler ve kahvehaneler gibi yapılarla bir bütünlük içindedir.

Ticaret yapı grubunun büyük çoğunluğunun yer aldığı çarşının günümüz koşullarında konumunun değişmemiş olması dükkânların ticari kimliklerini ve mimari özelliklerini koruyarak yaşamalarına kısmen olanak sağlamıştır. Son dönemde yerleşimin tarihi kent dokusundaki mimari içeriğin turizm açısından potansiyelinin değerlendirilmesine yönelik girişimler, bu yapı grubunun restorasyonunu da arttırmıştır. Kullanıma uygun hale getirilmeleriyle kent dokusunun belirgin özneleri durumuna gelerek Ayvalık'ın ekonomik hayatına da katkı sağlayan mekânlara dönüşmüşlerdir.

Sonuç olarak, üslup özellikleri dönemin mimari kaynaklarından olan dükkânlar aynı zamanda sanayi faaliyetleri ve deniz ticareti ile şekillenen kent dokusunun önemli bileşenlerinden biridirler Kentin sosyo ekonomik yapısını okunabilmesine ve kent planındaki konumları ve biçimleri ile Osmanlı liman kentlerindeki çarşı mekânlarının, dükkân formlarının 19. yüzyıldaki dönüşümlerinin değerlendirilmesine olanak vermektedirler.

KAYNAKÇA

- Akar, T. (2009). Osmanlı Kentinde Ticari Mekânlar: Bedesten-Han-Arasta-Çarşı Mekânları Literatür Değerlendirmesi. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 7, Sayı 13, s.267–292.*
- Akyürek, B. (1978). *Kırkağaç, Soma, Savaştepe, Ayvalık, Bergama Civarının Jeolojisi*, Ankara: MTA Enstitüsü Raporu, No. 6452.
- Arıkan, Z. (2006a). Midilli- İstanbul Arasında Zeytinyağı Ticareti. *Tarih Araştırmaları Dergisi (XXV)*, 1-28.
- Arıkan, Z. (1988b). 1821 Ayvalık İsyanı. *Belleten, (LII)*, 571-601.
- Baskıcı, M. (2004). *1800-1914 Yıllarında Anadolu’da İktisadi Değişim*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Bayraktar, B.(2002). *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Ayvalık Tarihi*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- Biol, G. (2005). Çağdaş Alışveriş Merkezlerinde Kent Dokusunun Yeniden Yorumlanması. *Gazi Üni. Müh. Mim. Fak. Dergisi, (20:4)*, 21-427.
- Bozkurt, G.(1996). *Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Cezar, M. (1985a). *Tipik Yapılarıyla Osmanlı Şehirciliğinde Çarşı ve Klasik Dönem İmar Sistemi*. İstanbul:Mimar Sinan Üniversitesi Yayınevi.
- Cezar, M. (1994b). 19. Yüzyılda Beyoğlu Neden ve Nasıl Gelişti *XI. TTK Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler, (Cilt: VI)*, 2673- 2690.
- Duman, R. (2012). Osmanlı Dönemi Liman Kentleri (1), *Vapur Donatanları ve Acenteleri Derneği, www.vda.org.tr/ Erişim:15.12.2011.*
- Erim, H. (1948). *Ayvalık Tarihi*. Ankara: Güney Yayıncılık ve Gazetecilik.
- Faroqhi, S. (2004). Ticaret: Bölgesel ve Uluslararası. *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik Ve Sosyal Tarihi(1600- 1914)* Editör: Halil İnalçık; Donald Quartaert, İstanbul: Eren Yayıncılık (2), 601-655.
- Genç, M. (1989). Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Ekonomi, *V.Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi, Tebliğler. (İstanbul 21-25 Ağustos 1989)*, Ankara.13-25.
- Gündüz, Ö. (1998). *Türk Çarşıları*, Ankara: Tepe Yayınları.
- Hasol, D. (2005). *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*. İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.

- Köksal H. K. (2017). Şark Yıllıklarında XIX.Yüzyılın Ayvalık ve Yakın Çevresi <https://kaankoksal.blogspot.com> Erişim Tarihi 25.11.2019.
- Kurdakul, N. (1985). Ticaret Antlaşmaları. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, (3), 667.
- Kütükoğlu, M. (1974). *Osmanlı – İngiliz İktisadi Münasebetleri(1580-1838)*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını.
- Malumat Dergisi (1896). *Ayvalık Kasabası (51)*, 57-58.
- Mutaf, A. (1997). *Salnâmelere Göre Karesi (1847-1922)*. Balıkesir: Zağnos Kültür ve Eğitim.
- Nakracas G.(2005). *Anadolu ve Rum Göçmenlerinin Kökeni*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Pamuk,Ş. (2005). *Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme 1820- 1913*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Psarros, D. (2004). Ayvalık / Kydonies'in Kentsel Tarihi, Ege'nin İki Yakası-1 *Ayvalık Kent Tarihi Çalışmaları* içinde (Çev A. Yorulmaz),Yayımlanmamış Çeviri Metni.
- Sakin, O. (2008). *Osmanlı'daki Etnik Yapı:1914 Nüfusu*. İstanbul:Ekim Yayınları.
- Say Özer, Y. (1996). *Ticaret Mekânlarının Oluşum ve Gelişim İlkelerinin İncelenerek Tipolojik Açından Sınıflandırılması*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi (Doktora Tezi).
- Sayılı, T.(1992).*Alışveriş Merkezlerinin Gelişimi, Sınıflandırılması ve Tasarımını Etkileyen Faktörler*. İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi. (Yüksek Lisans Tezi)
- Servet-i Funün Dergisi (1892). *Ayvalık* (101).361.
- Tankut, G. (1973). Osmanlı Şehirlerinde Ticari Fonksiyonların Mekânsal Dağılımı. *Türk Tarih Kongresi*, (VII, Cilt.2), s.773-778
- Terzibaşoğlu, Y. (2009). 19.Yüzyılda Batı Anadolu Liman Kentlerinde Elitlerin ilişki Ağları *I.Uluslararası Akdeniz Ticareti ve Liman Kentleri Geçmiş ve Gelecek Sempozyumu*, s.288-290, İzmir: İzmir Ticaret Odası Yayınları.
- Ünlü, T. (2009a). Bir İskeleden Liman Kentine Doğu Akdeniz'in Önemli Bir Limanı Olarak On Dokuzuncu Yüzyılın İkinci Yarısında Mersin'de Mekânsal Gelişim, *Planlama Dergisi.* (3-4), 5-26.
- Ünlü, T. (2017 b). Kent Kimliğinin Oluşumunda Kentsel Bellek ve Kentsel Mekân İlişkisi: Mersin Örneği. *Planlama Dergisi*, 27(1), 75-93.

- Ünlü, T. - Göksu, E. (2017). 19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Doğu Akdeniz Liman Kentlerinde Kentsel Mekân: Patras,Volos ve Mersin Üzerinden Bir İnceleme. *Meltem İzmir Akdeniz Akademisi Dergisi* (2), 24-49.
- Yılmaz, S. - Kuyulu, İ. (1997). Dünden Bugüne Ege Kıyı Kentleri: Tarihsel Gelişim. *II.Kıyı Sorunları ve Çevre Sempozyumu (14-16 Kasım 1997) Bildiriler Kitabı*, (Ed.: Ayşe Günbey Şerifoğlu) Kuşadası: Kuşadası Belediye Yayınları.
- Yücekök, A. (1968). Emperyalizmin Yörüngesinde Osmanlı İmparatorluğu: 1838 Ticaret Sözleşmeleri. *AÜSBF Dergisi*, (23/1).

Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

Sanat Tarihi Dergisi

ISSN 1300-5707

Cilt: XXIX, Sayı: 2 Ekim 2020

Ege University, Faculty of Letters

Journal of Art History

e-ISSN 2636-8064

Volume: XXIX, Issue: 2 October 2020

İnternet Sayfası (Acık Erisim)

Internet Page (Open Access)

DergiPark
AKADEMİK

<https://dergipark.org.tr/std>

Sanat Tarihi Dergisi hakemli, bilimsel bir dergidir; Nisan ve Ekim aylarında olmak üzere yılda iki kez yayınlanır.

Journal of Art History is a peer-reviewed, scholarly, periodical journal published biannually, in April and October.

Clarivate
Analytics
ESCI
Emerging Sources Citation Index

ULAKBİM
TR DİZİN

DOAJ

Crossref

EBSCO

ERIH PLUS
EUROPEAN REFERENCE INDEX FOR THE
HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Academic
Resource
Index
ResearchBID

SÖBIAD